

De levenslange gevangenisstraf

INEKE CASIER^a
PAUL DE HERT^b

Geen evident mensenrechtelijk alternatief voor de doodstraf

ABSTRACT

Life imprisonment: not an obvious human alternative to the death penalty

Today life imprisonment is increasingly tested against human right standards. The importance of a perspective on release is being stressed out as the main condition for the humanity of this sentence, not only in the juridical literature but also by the European Court of Human Rights. The European Court states that the life sentence should be *de jure* and *de facto* reducible for it not to be in conflict with Article 3 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms ('the prohibition on inhuman and degrading punishment'). However the condition of reducibility creates an uncertain situation for the detainee which in turn becomes problematic in relation to the condition of humanity. It is reasonable that an uncertain situation of detention brings about an additional suffering for the convict, on top of the inevitable suffering caused by the deprivation of liberty. The question concerning the humanity of the situation of uncertainty has been put forward to the court in two recent cases. The Court stated that a life sentence without a minimum term indeed entails anxiety and uncertainty, but continued by judging that these are the natural consequences of the sentence of life and if there is a prospect of release, there is no reason to conclude to an inhuman punishment. Based on the current jurisprudence of the European Court one may not expect any further developments to a humanizing of the prison sentences in the near future, unless the member states decide to follow the example of Portugal and follow their own course, tributary to the ideals of the Enlightenment.

Key words: life imprisonment, human rights, article 3 ECHR, perspective, uncertainty

Kernwoorden: levenslange gevangenisstraf, mensenrechten, artikel 3 EVRM, perspectief, onzekerheid

Panopticon, 33 (2), 125-139

© 2012 MAKLU | ISSN 0771-1409 | MAART 2012

^a Doctoraatsonderzoeker, onderzoeksgroep Fundamental Rights and Constitutionalism, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel (corresp.: icasier@vub.ac.be)

^b Docent, onderzoeksgroep Fundamental Rights and Constitutionalism, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel.

"The sanctity of human life: it is not human life only, not human life as such, that ought to be sacred to us, but human feelings." (MILL, 1968)

1. INLEIDING

Het verhaal van de moderniteit wordt vaak verteld als een verhaal van humanisering van het strafrecht waarbij verwezen wordt naar de afschaffing van lijfstraffen en barbaarse

* Deze bijdrage is tot stand gekomen in het kader van een VUB Horizontale OnderzoeksActie genaamd 'Human rights in situations of (extreme) dependency'.

doodstraffen die onmenselijk werden bevonden.¹ In een eerste fase werden de lijfstraffen afgeschaft en werd de uitvoering van de doodstraf vermenschlijkt, onder meer dankzij de uitvinding van de guillotine. Straffen die tot doel hadden een werkelijke aanslag te plegen op 'het lichaam' verdwenen. Vanaf dan konden straffen nog enkel een aanslag plegen op *de rechten* verbonden aan het lichaam: het recht op leven (in geval van de doodstraf) en het recht op vrijheid (in geval van de gevangenisstraf) (FOUCAULT, 1989:20). In een tweede fase, maar dan spreken we alleen over de lidstaten van de Raad van Europa, werd de doodstraf uitdrukkelijk verboden, eerst enkel in vreedstijd met de invoering van het 6de protocol (1983), later ook in oorlogstijd met de invoering van het 13de protocol (2002) van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (hierna EVRM).²

De levenslange gevangenisstraf is een term die verschillende ladingen dekt. Belangrijk is het onderscheid tussen niet-herroepbare of onverkortbare en herroepbare of verkortbare levenslange straffen. Levenslang kan betekenen opsluiting tot de dood erop volgt, zonder enige mogelijkheid om in aanmerking te komen voor strafverkortung. Deze vorm van levenslang komt onder andere in de Verenigde Staten voor (beter bekend als 'life without parole').

In de meeste Europese landen wordt er echter *de jure* steeds een mogelijkheid voorzien tot herziening van de straf, zij het via gratie, zij het via rechterlijke procedures tot voorwaardelijke invrijheidsstelling of een combinatie van beide. In ons land heeft elke tot een gevangenisstraf veroordeelde, dus ook de tot levenslang veroordeelde, wettelijk gezien de mogelijkheid om voorwaardelijk in vrijheid te worden gesteld via de procedure tot voorwaardelijke invrijheidsstelling (hierna VI). Om in aanmerking te komen voor VI moet de tot levenslang veroordeelde niet enkel 10 jaar van zijn straf hebben ondergaan (16 jaar in geval van recidive); daarnaast moeten er nog tal van andere voorwaarden zijn vervuld: een reïntegratieplan moet worden uitgewerkt en er mogen geen tegenindicaties bestaan die maken dat de bescherming van de maatschappij door zijn vrijlating niet voldoende gegarandeerd wordt (Artikel 25§2 van de Wet op de externe rechtspositie van 17 mei 2006). Daarnaast kan de tot levenslang veroordeelde (net zoals elke andere gevangene) een verzoek tot genade indienen bij de Koning (Artikel 110 van de Grondwet). In Nederland heeft men sinds de afschaffing van de volprocedure langgestraften – die voorzag in een periodieke toetsing aangaande de verdere tenuitvoerlegging van de straf en de aanwezigheid van gratieëringsgronden – enkel nog de gratieprocedure (VAN DE SANDE, 2007:7). Gratie kan worden verleend bij Koninklijk Besluit nadat zwaarwegende adviezen van de rechter die de sanctie oplegde en van het openbaar ministerie werden ingewonnen (VAN HATTUM, 2006:762). Merken we op dat de tot levenslang veroordeelde, in België zowel als in Nederland, nooit een *recht* heeft op verkortbaarheid van zijn straf. Het is in beide landen mogelijk dat een levenslang veroordeelde ook effectief levenslang in de cel verblijft. In Nederland wakkert het debat aan betreffende de werkelijke reduceerbaarheid van de levenslange gevangenisstraf. Het

¹ De lijfstraffen verdwenen tussen 1830 en 1848 zo goed als volledig. Zie M. FOUCAULT, 1989.

² Het 13de protocol werd ingeleid met volgende bewoordingen die duidelijk stellen dat de doodstraf het recht op leven schendt en bijgevolg in strijd is met het EVRM: "*Ervan overtuigd dat het recht van eenieder op leven een fundamentele waarde vormt in een democratische samenleving en dat de afschaffing van de doodstraf essentieel is voor de bescherming van dit recht en voor de volledige erkenning van de inherente waardigheid van alle mensen. (...)*" (Protocol nr.13 bij het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden inzake de afschaffing van de doodstraf onder alle omstandigheden, 3 mei 2002). Noemenswaardig is tevens het tweede facultatieve protocol (1989) van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, ontstaan in de schoot van de Verenigde Naties, dewelke de geratificeerde staten oplegt alle nodige maatregelen te nemen om de doodstraf onder hun rechtsmacht af te schaffen (15 december 1989).

is namelijk zo dat vanaf 1986 tot de dag van vandaag nooit meer gratie werd verleend aan een tot levenslang veroordeelde. Door sommigen wordt hieruit de conclusie getrokken dat in Nederland de levenslange gevangenisstraf een absoluut karakter heeft gekregen. In een arrest van de Hoge Raad van 2009 waarschuwt Advocaat-Generaal KNIGGE in zijn conclusie echter voorzichtig te zijn zonder meer te stellen dat de levenslange gevangenisstraf in Nederland onverkortbaar zou zijn. Alle veroordelingen tot levenslang die momenteel in Nederland worden uitgezeten dateren tenslotte van na 1980. Drie straffen werden vóór 1990 opgelegd. Dat in deze laatste drie zaken nog geen gratie werd verleend is nog geen bewijs dat het gratiebeleid ook effectief is gewijzigd. Enkel de tijd kan ons vertellen of levenslang ook echt levenslang betekent (KNIGGE, 2009).

In andere Europese landen, zoals Portugal, bestaat de levenslange gevangenisstraf niet. De Portugese rechter kan sinds de grondwettelijke afschaffing³ ervan in 1976 enkel nog straffen van bepaalde duur opleggen, tot maximum 25 jaar. Het verbod is een direct gevolg van een meer menselijke kijk op bestraffing in de geest van de Verlichting (*infra*). Straffen zijn maar menselijk als ze een opvoedkundige functie hebben. Daarom wordt de levenslange opsluiting verboden omdat deze, in het slechtste geval, tot gevolg kan hebben dat de veroordeelde nooit terugkeert naar de samenleving (VAN LAANEN, 2003:426). Ook, en dit is een interessante tweede overweging, wordt de levenslange gevangenisstraf beschouwd als een mogelijke bron van machtsmisbruik in hoofde van de overheid. Een van de basisbeginselen van de rechtstaat wordt namelijk geschonden door het opleggen van een levenslange gevangenisstraf, namelijk het principe van de rechtszekerheid dat een verplichting tot determineerbaarheid van straffen met zich meebrengt (VAN ZYL SMIT, 1999:29).

Hiernavolgend geven we een overzicht van de argumenten tegen de levenslange gevangenisstraf zonder recht op verkorting zoals weergegeven in de huidige stand van de literatuur. Vervolgens geven we een overzicht van de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens aangaande de levenslange gevangenisstraf en haar (on)verenigbaarheid met artikel 3 EVRM, dat een verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandeling of bestraffing inhoudt. We eindigen met een kritische analyse van het huidig mensenrechtelijk status quo zoals dat onder invloed van het Europees Hof is bereikt.

2. HUIDIGE MENSENRECHTELIJKE GRENZEN AAN LEVENSLANG

Menselijk levenslang en het belang van perspectief op invrijheidsstelling

In de literatuur wordt met regelmaat gewezen op de onmenselijkheid van de levenslange gevangenisstraf. Onder meer VAN ZYL SMIT (2006:418) stelt dat de levenslange gevangenisstraf na verloop van een bepaalde tijd getoetst dient te worden op basis van de gevaarlijkheid van de gedetineerde voor de maatschappij. Hij is tegenstander van de echte levenslange gevangenisstraf en stelt dat een tussentijdse toetsing onontbeerlijk is voor de menselijkheid van de straf. Een zelfde zienswijze wordt bij ons verdedigd door LEMMENS (2005:475). De straf moet zijn inziens opgesplitst worden in een verplicht deel en een verlengd deel. Na het einde van het verplicht gedeelte wordt de gevaarlijkheid van de veroordeelde op een periodieke wijze nagegaan. Indien de veroordeelde niet meer gevaarlijk wordt geacht, bestaat er geen reden meer om hem nog langer op te sluiten. De beoordeling van deze 'gevaarlijkheid' is vaak onderwerp van heftige discussies aangaande methoden van risicotaxatie. VAN ZYL SMIT hamert er dan ook op dat de levenslange ge-

3 Artikel 30.1 van de Portugese Grondwet: "No one may be subjected to a sentence or security measure involving deprivation or restriction of freedom for life or for an unlimited or indefinite term."

vangenisstraf enkel in uitzonderlijke situaties mag worden opgelegd. Anderen zijn ook voorstander van een periodieke toetsing, doch voor sommigen dient de verkortbaarheid in plaats van de regel (o.a. VAN HATTUM), net de uitzondering te zijn (o.a. VAN LAANEN).

Sommige auteurs stellen dat de levenslange gevangenisstraf als inhumaan moet worden bestempeld als er geen enkel *realistisch* uitzicht op terugkeer in de samenleving wordt voorzien. Praktisch komt deze zienswijze opnieuw neer op de gedachte van toetsbaarheid van de straf. HAMER, DE BONT, KELK en ANKER betogen voor een invoering in Nederland van een vorm van rechterlijke toetsing, waarbij moet worden nagegaan of de gedetineerde nog een gevaar voor de samenleving zou vormen. Volgens HAMER en DE BONT (2005) zou het niet wenselijk zijn deze toets later dan 20 jaar te laten plaatsvinden. Ze wijzen op een afname van de kans op succesvolle reïntegratie naarmate de detentie langer duurt. De gratie biedt volgens hen te weinig garanties daar het gaat om een gunst en geen recht. Zij bepleiten een rechterlijke, aan de uitvoerende macht onttrokken, procedure. Het feit dat, zoals nu het geval is, een minister over de gratie gaat oordelen achten ze niet opportuun, daar zijn beslissing kan worden beïnvloed door politieke motieven. De rechter is daarentegen bij uitstek uitgerust om te oordelen over dergelijke vraagstukken. VAN HATTUM gaat in op het onmenselijke van de situatie waarin de tot levenslang veroordeelde in Nederland zich heden bevindt ten gevolge van de onzekerheid over het gevoerde gratiebeleid. Ook zij ijvert voor een rechterlijke procedure omringd met de nodige garanties zodat de rechtszekerheid van de tot levenslang veroordeelde eindelijk menselijke proporties kan aannemen.

Uit de literatuur komt één zaak sterk naar voor: om humaniteitsoverwegingen dient aan eenieder in beginsel een zicht op invrijheidstelling te worden geboden. Over hoe dit zicht dient te worden ingevuld, wordt gediscussieerd. Het Europees Hof heeft echter doorheen een aantal belangrijke recente arresten een standaard ontwikkeld waaraan de voorwaarde op perspectief moet voldoen. In deze ontwikkeling speelt artikel 3 EVRM, het verbod op foltering en onmenselijke of vernederende behandelingen of bestraffingen, een vooraanstaande rol.

Het Europees Hof over de eis van herzienbaarheid bij levenslang

De zaak Einhorn t. Frankrijk van 16 oktober 2001

Ira Samuel Einhorn vermoordde in 1977 zijn vriendin. Twee jaar later werd haar lijk in zijn woonplaats in Pennsylvania ontdekt. Einhorn woonde echter op dat moment al enige tijd in Frankrijk. Het proces rond de moord werd in Pennsylvania in zijn afwezigheid gevoerd en hij werd veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. De Verenigde Staten vroegen na afloop van het proces Frankrijk om zijn uitlevering.

Uiteindelijk belandde de zaak voor het Europees Hof en voerde Einhorn onder andere aan dat de kans groot is dat hij in de Verenigde Staten een levenslange gevangenisstraf zal moeten uitzitten zonder enige mogelijkheid tot invrijheidsstelling. Voor Einhorn vormt dit een onmenselijke straf in strijd met artikel 3 EVRM.

“While the Governor of Pennsylvania had the authority to release, or to commute the sentence of an “accused”, all applications for release or commutation of sentence had first to be examined by a Board of Pardons, whose five members had to make their recommendation unanimously; and life prisoners could not be released on parole unless the Governor, on the basis of the unanimous recommendation of the Board, first commuted the life sentence to another one of a duration which afforded the possibility of parole. Furthermore, even when they overcame those obstacles, prisoners

still had to serve at least one year in a pre-release centre before being entitled to any form of release. Decisions on admitting inmates to a pre-release centre were at the discretion of the prison authorities. As a result, the release rate among prisoners serving life sentences in Pennsylvania was lower than 0.1%.” (par. 23)

Het Hof volgt deze redenering niet. De levenslange gevangenisstraf is niet in strijd is met artikel 3 EVRM omdat de levenslange gevangenisstraf in de betrokken Amerikaanse staat kan worden omgezet in een tijdelijke gevangenisstraf bij wijze van gunst door het staatshoofd en bijgevolg niet per se levenslang is. Het Hof maakte in deze zaak echter wel volgende belangrijke opmerking: bij afwezigheid van enig middel tot invrijheidstelling kan de levenslange gevangenisstraf een schending uitmaken van artikel 3: “... [the Court does not] rule out the possibility that the imposition of an irreducible life sentence may raise an issue under Art. 3 of the Convention.” (par.27)

De zaak Léger t. Frankrijk van 11 april 2006

Lucien Léger werd in 1964, op 27-jarige leeftijd, vervolgd voor de moord op de elfjarige Luc Taron. Aanvankelijk bekende hij de feiten doch hij trok een jaar later zijn bekentenis in en hield sindsdien zijn onschuld staande. In 1966 werd hij door het Franse Assisenhof veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf voor ontvoering en moord. Op 5 juli 1979 kwam Léger in aanmerking voor voorwaardelijke invrijheidstelling (na 15 jaar van zijn straf te hebben uitgezeten). Vanaf dat moment heeft hij de ene aanvraag na de andere ingediend. Maar deze werden keer op keer geweigerd. Dan eens omwille van een negatief psychologische verslag, een andere keer omwille van de bescherming van zijn eigen veiligheid (Léger kreeg namelijk doodsb bedreigingen). De laatste weigeringen hadden tot voornaamste voorwerp dat hij de feiten nog steeds niet had bekend. Uiteindelijk, na 41 jaar detentie, komt Lucien Léger vrij onder voorwaarden op 3 oktober 2005. Hij is dan 68 jaar.

In deze zaak werden door Léger twee verschillende schendingen van artikel 3 EVRM opgeworpen. Ten eerste meende hij dat, hoewel hij uiteindelijk vrij is gekomen onder voorwaarden, hij een onverkortbare (“irreducible”) straf heeft gekregen. Hij wijst op de duur van de periode van zijn detentie, 41 jaar. Het Hof stelt echter dat Léger vanaf 1979 met enige regelmaat om voorwaardelijke invrijheidstelling kon verzoeken en in dat verband procedurele waarborgen had. De levenslange gevangenisstraf was *de jure* en *de facto* verkortbaar zodat het Hof besluit dat de lange opsluiting geen schending uitmaakt van artikel 3 EVRM.

“The applicant regained his liberty after 41 years’ imprisonment, an exceptionally lengthy period resulting from a sentence imposed at a time when minimum terms did not exist. However, from 1979 onwards, after he had spent fifteen years in prison, he had the opportunity to apply for release on licence at regular intervals and had the benefit of procedural safeguards. In those circumstances, the Court considers that the applicant cannot maintain that he was deprived of all hope of obtaining an adjustment of his sentence, which was not irreducible de jure or de facto. It concludes that his continued detention as such, long though it was, did not constitute inhuman or degrading treatment.” (par. 92)

Een tweede schending van artikel 3 EVRM werd aangehaald door Léger. Hij stelde dat hij gedurende zijn detentie extra leed heeft ervaren ten gevolge van de onzekerheid waarin hij

al die jaren heeft geleefd. Het Hof oordeelde echter dat onzekerheid eigen is aan het leven in de gevangenis en bijgevolg geen leed veroorzaakt dat in strijd is met artikel 3 EVRM.

“While accepting that a life sentence such as the one imposed on and served by the applicant necessarily entails anxiety and uncertainty linked to prison life and, after release, to the measures of assistance and supervision and the possibility of returning to prison, the Court does not consider that in the circumstances of the present case the applicant’s sentence attained the level of severity required to fall within the scope of Article 3 of the Convention. It cannot see any other circumstances, in terms of aggravation of the suffering inherent in imprisonment, to warrant the conclusion that the applicant underwent an exceptional ordeal capable of constituting treatment contrary to Article 3.” (par.93)

De zaak Kafkaris t. Cyprus van 12 februari 2008

Kafkaris kreeg in 1989 een levenslange gevangenisstraf opgelegd nadat hij schuldig werd bevonden aan de moord op Mr. P. Michael en zijn twee kinderen (respectievelijk 11 en 13 jaar oud). Hij had de opdracht gekregen, van een tot op heden onbekende man, een bom onder hun wagen te plaatsen en tot ontploffing te brengen. In die tijd stond levenslang volgens de heersende praktijk in Cyprus gelijk aan 20 jaar opsluiting. Het openbaar ministerie had echter aan de strafrechter gevraagd wat het Hof in deze zaak verstond onder ‘levenslang’. Daarop repliceerde het Hof dat levenslang effectief een leven lang betekent. Toch kreeg Kafkaris na zijn veroordeling een brief van de gevangenisdirectie met vermelding van de beoogde datum van zijn invrijheidstelling, zijnde 16 juli 2002. Later werd deze datum veranderd in 2 november 2002. In mei 1996 werd de gevangeniswetgeving echter aangepast. Levenslang werd niet langer omgezet in 20 jaar en Kafkaris werd niet in vrijheid gesteld op 2 november 2002. De toekenning van een invrijheidstelling kan enkel nog gebeuren door de President. Hiermee trekt hij naar het Europees Hof en klaagt deze praktijk aan. Een van zijn klachten is dat deze praktijk artikel 3 EVRM schendt wegens excessief lange vrijheidsberoving. Het Hof oordeelt echter geen schending van artikel 3 te kunnen vaststellen, en het volgt Kafkaris niet wanneer deze stelt dat 21 jaar detentie als onmenselijk moet worden beschouwd. Het Hof is van oordeel dat de straf *de jure* en *de facto* verkortbaar is (via gratiebeleid) en bijgevolg niet in strijd is met artikel 3 EVRM.

Tevens haalt Kafkaris aan dat hij gedurende een zeer lange periode in onzekerheid heeft geleefd en dat deze onzekerheid een lijden is zoals omschreven in artikel 3 EVRM. Ook hier gaat het Hof niet in mee. Ook al had Kafkaris geen minimumtermijn opgelegd gekregen, de onzekerheid die dat met zich meebrengt is eigen aan de levenslange gevangenisstraf.

De zaak Iorgov t. Bulgarije van 2 september 2010

Mr. Plamen P. Iorgov, geboren in 1957, werd in 1976 veroordeeld tot een gevangenisstraf voor verkrachting, twee overvallen en verstoring van de openbare orde. Na 8 jaar en 8 maanden kwam hij vrij. Op 4 augustus 1989 werd hij opnieuw gearresteerd, deze keer voor de moord op drie kinderen. Deze feiten pleegde hij op 17 juli 1989. Op 9 mei 1990 werd hij veroordeeld tot de doodstraf die in 1999 werd omgezet tot een levenslange gevangenisstraf zonder mogelijkheid tot invrijheidstelling (“life imprisonment without commutation”). Deze straf bestond naast de gewone levenslange gevangenisstraf, waarvoor wel een procedure tot VI bestaat. De levenslange gevangenisstraf die Iorgov kreeg opgelegd is enkel door tussenkomst van de President te herleiden tot een levenslange gevangenisstraf

met procedure tot VI of een onmiddellijke invrijheidstelling. Volgens Iorgov gebeurt dit in de praktijk echter nooit en komt zijn straf neer op een onverkortbare straf strijdig met artikel 3 EVRM.

Ook in dit arrest gaat het Hof na of de straf *de jure* en *de facto* 'reducible' is. Als dit het geval is, dan is er geen sprake van een schending van artikel 3 EVRM. Daarbij geeft het Hof aan dat het verlenen van gratie voldoende is om aan te nemen dat er de jure hoop is om ooit nog in vrijheid te worden gesteld. Niettegenstaande het feit er sinds de invoering van deze levenslange gevangenisstraf ("life imprisonment without commutation") tot op heden nog niemand in Bulgarije zijn straf veranderd heeft gezien (gratie of omzetting naar levenslang met toegang tot VI-procedure), stelt het Hof dat niet met zekerheid kan worden geconcludeerd dat de gratie *de facto* niet wordt verleend.

"In the light of the information in its possession, the Court does not consider that the applicant's allegation that he has no hope in practice of his sentence ever being reduced has been proved beyond reasonable doubt." (par. 59) (eigen onderstreping)

Dit arrest bevestigt andermaal dat het Hof het belang van perspectief op invrijheidstelling erkent als fundamenteel voor de menselijke uitvoering van de levenslange gevangenisstraf. Niettegenstaande deze 'erkenning' gebruikt het Hof in dit arrest voor het eerst het criterium dat 'beyond reasonable doubt' ('boven elke twijfel') dient vast te staan dat er geen hoop meer is op invrijheidstelling. Hiermee lijkt het door het EHRM gehanteerde criterium nog strakker te zijn geformuleerd als voorheen (COSTER VAN VOORHOUT & LINDEMAN, 2010:86).

De zaak Vinter en anderen t. het Verenigd Koninkrijk van 17 januari 2012

De appellanten Douglas Gary Vinter, Jeremy Neville Bamber en Peter Howard Moore, allen met Britse nationaliteit, werden in afzonderlijke zaken veroordeeld tot 'mandatory life sentences' wegens (veelvoudige) moord. Vinter werd in 2008 veroordeeld, Bamber in 1985 en Moore in 1995. Volgens hen is de levenslange gevangenisstraf die hen werd opgelegd onmenselijk en vernederend omdat de straf hen geen enkele hoop geeft op een voorwaardelijke invrijheidstelling.

Op moord staat in het Verenigd Koninkrijk een mandatory life sentence. 'Mandatory' wijst op het gegeven dat de rechter verplicht is de straf op te leggen. Onder de Act van 1997 was het de gewoonte dat de rechter bij het uitspreken van de straf meteen ook een minimumtermijn aanbeval aan de Secretary of State. Deze termijn (de 'tariff' genaamd) slaat op de periode die de veroordeelde op zijn minst moet uitzitten om de penologische strafdoelen van vergelding en afschrikking in te lossen. Na de vooropgestelde minimumtermijn werd de straf opnieuw geëvalueerd rekening houdende met onder andere de houding van de gedetineerde in de gevangenis. Indien de Secretary of State toch besloot een 'whole life order' op te leggen, was het gebruikelijk dat de straf na 25 jaar werd geëvalueerd. Echter, na de Act van 2003, verdween deze laatste regeling. Wie een 'whole life order' uitzit, zoals de drie appellanten, moet zich voortaan richten tot het High Court, die beslist of er een hierziening komt van de straf of niet. Het High Court zag in geen van de drie gevallen een noodzaak 'de tariff', zijnde een 'whole life order' te herzien. Enkel in een zeer uitzonderlijk geval kunnen ze nog in vrijheid worden gesteld, namelijk op basis van 'compassionate grounds'. Een terminale ziekte of een zeer ernstige fysieke handicap zijn de uitzonderingen op het absolute karakter van hun levenslange gevangenisstraf.

De appellanten voerden aan dat het Hof, geleet op de standaard ontwikkeld in de zaak Kafkaris, een 'irreducible' levenslange gevangenisstraf in strijd acht met artikel 3 EVRM.

Daarbij kan volgens hen de vrijlating op basis van ‘compassionate grounds’ onmogelijk de vereiste reduceerbaarheid betekenen. In een dergelijk geval wordt de gedetineerde vrijgelaten om binnen een korte tijd thuis te sterven. Deze vorm van vrijlating mag niet gelijkgesteld worden met een voorwaardelijke invrijheidstelling waarbij rekening wordt gehouden met de vooruitgang van de gedetineerde, zijn persoonlijkheid en houding in de gevangenis. Het Verenigd Koninkrijk is echter van mening dat de ‘release on compassionate grounds’ voldoende is om te stellen dat de levenslange gevangenisstraf reduceerbaar is. Daarnaast wijst het Verenigd Koninkrijk ook op het feit dat een straf strijdig is met artikel 3 EVRM wanneer deze “*wholly unjustified or grossly disproportionate*” (par. 81) is. Wat in casu, gelet op de gruwel van de feiten, niet het geval is. Tot slot nuanceert het Verenigd Koninkrijk de eerder door het EHRM ontwikkelde standaard in de zaak Kafkaris. “*An irreducible mandatory life sentence might give rise to an issue under Article 3.*” (par. 82) Op het ogenblik van de oplegging van de straf kan er dus nog geen sprake zijn van een schending van artikel 3, daar dit artikel betrekking heeft om de detentie. Aangezien de detentieperiode, whole life sentence, proportioneel is met de strafbaar gepleegde feiten (gelet op de vereisten van retributie en afschrikking) maakt het zodanig geen schending uit van artikel 3 EVRM.

Het Hof volgt de redenering van het Verenigd Koninkrijk en past zijn standaard, zoals ontwikkeld in eerdere rechtspraak, aan. Zo stelt het EHRM, is de levenslange gevangenisstraf strijdig met artikel 3 EVRM indien ten eerste, de opsluiting niet langer kan gerechtvaardigd worden aan de hand van penologische doelstellingen (zoals retributie, afschrikking, bescherming van de maatschappij of rehabilitatie) en ten tweede indien de straf *de jure* en *de facto* onverkortbaar is. Aan beide vereisten dient te worden voldaan om te besluiten tot een onmenselijke bestraffing.

Het EHRM stelt dat, ondanks het gegeven dat oordelen over de gepaste bestraffing buiten het toepassingsgebied van het EVRM valt (Léger t. Frankrijk 2006), een ‘grossly disproportionate sentence’ kan leiden tot een schending van artikel 3 EVRM en dat hij deze toets in uitzonderlijke en unieke gevallen toch zal uitvoeren, zoals in casu het geval is. Gelet op de strafbare feiten, zijnde brutale en gruwelijke moorden, acht het EHRM de levenslange gevangenisstraf zonder enige mogelijkheid op invrijheidstelling proportioneel gelet op de penologische vereisten van vergelding en afschrikking. Alleen daarom al is deze uitspraak niet in strijd met artikel 3 EVRM. Dat de straf *de jure* en *de facto* onverkortbaar zou zijn, wat het Hof ook aannemelijk acht, wordt op dit ogenblik van geen belang geacht. Misschien later, op het moment dat een verdere detentie geen strafdoeleinden meer dient.

Deze beslissing (4 stemmen tegen 3) is nog niet definitief en kan nog in de komende maanden worden verbroken door de Grote Kamer. Hoe het er nu voor staat is de levenslange gevangenisstraf zonder enige mogelijkheid op voorwaardelijke invrijheidstelling (Life Without Parole) door het Hof toegelaten en dient het Verenigd Koninkrijk haar wetgeving dus niet aan te passen. Met deze beslissing geeft het Hof zichzelf uitstel de vraag betreffende de vereiste van verkortbaarheid van de levenslange opsluiting in het Verenigd Koninkrijk te beantwoorden.

3. HEERSENDE STATUS QUO GAAT VOORBIJ AAN ONMENSELIJKE ONZEKERHEID

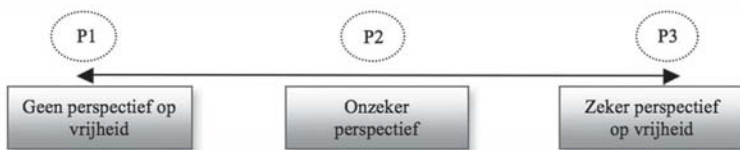
Het perspectief op invrijheidstelling van naderbij bekeken

Auteurs begaan met zorg voor de mensenrechten geven allen een vergelijkbare boodschap: de niet verkortbare levenslange straf kan niet, er moet een uitzicht zijn op een mogelijkheid tot invrijheidstelling. Het EHRM schijnt vrede te nemen met een (onvoorspelbaar) genadesysteem in de zaak Iorgov t. Bulgarije. Gelet op de (nog) niet definitieve uitspraak in

de zaak Vinter e.a. t. het Verenigd Koninkrijk dient er zelfs geen mogelijkheid op verkortbaarheid te worden bewezen *zolang* de verdere detentie de strafdoelen ten dienste blijft.

Zoals reeds eerder vermeld, bepleiten sommige juristen een systeem van periodieke rechterlijke toetsing. Wat ook de vorm is die men eraan geeft, de gedachte schijnt te zijn dat het geen zin heeft iemand blijvend op te sluiten wanneer die persoon niet meer gevaarlijk is en wanneer de vergeldingsdrang door de jaren heen afgesleten is, hetgeen in de recente zaak Vinter e.a. t. het Verenigd Koninkrijk, zij het impliciet, ook door het EHRM werd gestipuleerd. Het vormt een mooie gedachte maar toch wringt er iets aan dit ‘als ideaal naar voren geschoven’ systeem: hoe men het ook draait of keert, de veroordeelde blijft achter met een onzeker perspectief (op vrijheid). Reeds in 1987 omschreef S^{HELEFF} de situatie van een tot levenslang gestrafte met enige hoop op invrijheidstelling als kafkaesk. De aanhoudende onzekerheid over de toekomst is een ondragelijke situatie voor de tot levenslang veroordeelde. Wellicht dient het mensenrechtelijk status quo zoals dat volgt uit de rechtspraak van het Europees Hof opnieuw bekeken te worden in het licht van een meer diepgaande reflectie over de notie van onzekerheid. We gebruiken daartoe volgend schema:

FIGUUR 1

Geen perspectief op vrijheid (eerste perspectief)

Bij deze variant van de levenslange gevangenisstraf – bekend in de Verenigde Staten als ‘*Life Without any Opportunity of Parole*’ – weet de veroordeelde met zekerheid dat hij nooit meer in vrijheid zal worden gesteld en dat hij de rest van zijn natuurlijke leven in de gevangenis zal moeten doorbrengen: “the prison is their cemetery, a cell their tomb” (Johnson & McGunigall-Smith, 2008:329). Ook al is het niet uitgedrukt in cijfers, hij heeft van de rechter een duidelijke einddatum gekregen, namelijk de dag waarop hij sterft. Net daarom wordt deze variant omschreven als ‘Amerika’s andere doodstraf’ of ‘*death by incarceration*’ (JOHNSON & MCGUNIGALL-SMITH, 2008:328)⁴

Reeds einde 18de eeuw pleitten sommige grote denkers voor de afschaffing van deze ‘opsluiting tot aan de dood’ wegens het fundamenteel onmenselijk karakter ervan. Sommigen onder hen stelden zelfs het onderscheid tussen de doodstraf en de levenslange gevangenisstraf in vraag. Een wat apart voorbeeld van hoe deze denkers oog hadden voor het geweld van de onverkortbare levenslange straf is de argumentatie van Cesare BECCARIA. Hij schreef tegen de doodstraf met het argument dat het alternatief, de onverkortbare levenslange straf, veel beter was omdat ze de ‘veroordeelde harder kon raken dan de doodstraf’ en meer afschrikte. De doodstraf werd dus door hem humaner bevonden dan de levenslange opsluiting (VAN ZYL SMIT, 1999:27).

⁴ Deze vergelijking met de doodstraf wordt in de Verenigde Staten niet alleen gemaakt door zij die strijden voor de afschaffing van deze levenslange straf, doch ook door een gemengde groep van mensen die hetzij staan voor (nog meer) hardere bestraffing, hetzij voor tegenstand tegen de doodstraf die kan vervangen worden door dit ‘goed alternatief’.

Wanneer de rechter een levenslange gevangenisstraf uitspreekt zonder enige mogelijkheid om ooit nog in vrijheid te worden gesteld, heeft de levenslanggestrafte een zeker, hoewel uiterst negatief, perspectief. Hij weet zeker dat hij zal sterven in de gevangenis en kan zijn gevangenisleven met die kennis zin geven. Er is geen sprake van onzekerheid.

Het onzeker perspectief (tweede perspectief)

De levenslange gevangenisstraf zoals deze onder meer wordt uitgevoerd in Nederland en België valt onder een ambigue categorie: *“De straf is tot de dood erop volgt en tegelijkertijd is zij dat ook niet, want dat vinden wij eigenlijk niet menselijk”* (VAN HATTUM, 2006:772). Er is een wettelijke mogelijkheid voorzien tot invrijheidstelling wanneer aan de volgens de wet bepaalde voorwaarden is voldaan. Tegen de beslissing van de weigering tot gratie (in Nederland en België) of de weigeringsbeslissing van de strafuitvoeringsrechtbank (in België) staat geen hoger beroep open (DE SWAEF & TRAEST, 2007:1571).

Laten we, ondanks dat men in Nederland al lang niet meer zeker is of de gratiepoort naar de vrijheid ooit nog zal geopend worden, ervan uitgaan dat aan een aldaar tot levenslang veroordeelde toch gratie wordt verleend. Wat voor effect heeft dit dan op de gedetineerde gehad? VAN HATTUM (2005:239) spreekt ons inziens terecht van een ‘ultiem voor-de-gekhoudelij’. De gedetineerde heeft jaren in een martelende onzekerheid geleefd. Deze wijze van strafuitvoering lijkt ons onmenselijk. Wat is er menselijk aan iemand op te sluiten zonder einddatum en zonder zeker perspectief op vrijlating maar met een klein glimpje hoop op gratie, als een sterretje dat in de verte fonkelt doch net niet te grijpen is? Ook de tot levenslang veroordeelde in België kan nooit helemaal zeker zijn dat hij ooit voorwaardelijke invrijheidstelling of gratie zal toegekend krijgen. Beide rechtsfiguren – gelet hun huidige formulering – verlenen in geen van beide landen een recht op verkortbaarheid van de straf in hoofde van de tot levenslang veroordeelde. Ook anderen wijzen op de centrale plaats die deze onzekerheid inneemt in het leven van de gedetineerde. VAN DE SANDE (2007:11) onderscheidt, vanuit haar jarenlange ervaring als gezondheidszorgpsycholoog binnen het Nederlandse Penitentiaire Selectie Centrum, vier fasen die een tot levenslang veroordeelde doorloopt. Tijdens het strafproces en vóór het onherroepelijk worden van het vonnis, kent men een periode van hoop en onzekerheid. De gedetineerde leeft intens van de ene juridische stap naar de volgende. De volgende fase is deze van het onherroepelijk worden van het vonnis: men is veroordeeld tot levenslang en op dat ogenblik zakt de moed tot ver in de schoenen. Men tracht voor zichzelf uit te vinden hoe het verder moet. Eens het vonnis is doorgedrongen, komt stilaan de hoop op gratie op gang. Hoewel VAN DE SANDE in deze fase de onzekerheid niet meer uitdrukkelijk vermeldt nemen wij aan dat zij heeft vastgesteld dat ook deze fase door onzekerheid wordt gekenmerkt. In de derde fase vinden we de intrede van de sleur en het pogen van de gedetineerde zo min mogelijk stil te staan bij het vonnis. In een laatste fase heeft de tot levenslang veroordeelde de hoop opgegeven. De idee om ooit nog in vrijheid te worden gesteld verdwijnt en geeft aanleiding tot vragen op het gebied van zingeving; in deze fase steken ook geregeld zelfdodingsgedachten de kop op. In deze laatste fase laat hij het laatste glimpje hoop los, omdat het niet vol te houden is te leven met hoop die niet wordt ingelost. We kunnen dan ook stellen dat hijzelf de onzekerheid overwint en voor zichzelf een onverkortbare levenslange straf oplegt. Onzekerheid zorgt er ook voor dat gevangenen zich zeer moeilijk een toekomst buiten de gevangenis kunnen inbeelden:

“The lifer, though he may know the average sentence, can never count on release until it is actually granted. This uncertainty weighs heavily on lifers, for in some

cases the whole of their future lives are at risks from moment to moment; they can never know that they have not condemned themselves to a vastly extended term in prison because of one momentary aberration.” (Penal Reform International, 2007:6)

CREWE beschrijft de onzekerheid van de levenslang gestrafte als een vrij recentelijk ontdekte ‘pain of imprisonment’. Zowel in zijn studie (2009) als in eerdere empirische studies (o.m. Rotman, 1990) wordt verwezen naar de ‘pains of uncertainty and indeterminacy’. Volgend citaat van een tot levenslang veroordeelde in Engeland geeft ons een kijk op de psychologische impact die deze onzekerheid kan teweegbrengen (CREWE 2011:513):

“[In the past] The rules was tight but at the same time it was relaxed because you knew exactly how far you could go. It’s like getting a piece of elastic band, pulling it, and you know if you pull it a bit further it’s going to snap. [Now] you have the same elastic band and pull it and pull it and pull it and not know when it’s going to snap.” (CARTER)

VAN DE SANDE (2007:6) stelde vast dat er in Nederland sprake is van verhoogde zelfdodingsgedachten bij levenslang gestraften. Twee onderzoeken van Penal Reform International toonden ook al aan dat in Engeland en Wales zelfdoding veel vaker voorkomt bij levenslang gestraften dan bij de tijdelijk gestraften. Een ander zeer recent onderzoek, maar dan met betrekking tot de groep langgestraften (inclusief levenslang gestraften), bevestigt deze vaststelling. In een grootschalig Europees onderzoek gevoerd onder leiding van DÜNKEL (2011:403-423) bij 1055 langgestraften (minstens 5 jaar gevangenisstraf) vond men dat bijna een derde van de respondenten een poging tot zelfdoding had ondergaan, waarvan 12% vóór de opsluiting en 13% tijdens de opsluiting een poging hebben ondernomen. Ook depressies komen vaker voor bij langgestraften ten gevolge van langdurige detentie (verlies van sociale structuren en relaties), wat als hoofdoorzaak voor de pogingen tot zelfdoding wordt aangehaald, ook in andere onderzoeken. In België is er een stijgende tendens in het aantal aanvragen tot euthanasie uitgaande van langgestraften. De reden voor hun aanvraag is ‘een onmenselijk psychisch lijden’. Artsen en juristen zitten met de handen in het haar. Hoe moeten ze met een dergelijke vraag omgaan? SNACKEN stelt terecht dat dergelijke aanvragen kunnen worden omschreven als verkapte doodstraffen (De Morgen, 11 januari 2011).

Zeker perspectief op vrijheid (derde perspectief)

In Portugal werd het opleggen van een levenslange gevangenisstraf grondwettelijk verboden. De redenering achter dit verbod werd hierboven reeds besproken. Kort samengevat is dit verbod enerzijds een gevolg van een wantrouwen tegenover een te ruime macht van de staat en anderzijds acht men de levenslange gevangenisstraf onmenselijk omdat ze geen opvoedkundig doel heeft, enkel vergelding en neutralisatie. Dergelijke filosofie kan ons inziens alleen maar worden toegejuicht. Doch zit er een venijnige keerzijde aan de door Portugal verdiende medaille. Erg lange gevangenisstraffen worden er wel zonder scrupules opgelegd. Het strafmaximum in Portugal bedraagt 25 jaar. Volgens de cijfers van de Raad van Europa heeft Portugal, naast Moldavië, het hoogste percentage langgestraften (5 jaar en meer), namelijk 57% van de veroordeelden (COUNCIL OF EUROPE, 2009:76). Tegen zeer lange tijdelijke gevangenisstraffen valt ook een en ander in te brengen. Ook hier loert een menselijkheidsdiscours om de hoek, gelet op de verschillende onderzoeken die de negatieve en onwenselijke effecten van lange gevangenisstraffen op de mens

aantonen (zie voor een overzicht onder andere VAN ZYL SMIT & SNACKEN, 2011:50; BONTA & GENDREAU, 1990:357; VAN ZYL SMIT, 1999:31 en APPLETON & GROVER, 2007:610).

Met bovenstaande uiteenzetting willen we de nadruk vestigen op de werkelijke betekenis van het 'belang van perspectief'. In het eerste en laatste perspectief heeft de gedetineerde zekerheid over de toekomst, negatief dan wel positief. In het tweede perspectief echter, waaronder landen zoals België en Nederland werden vernoemd, heeft men een onzeker perspectief. De eventuele voorwaardelijke vrijlating (voor België na 10 jaar en in Nederland na de goedkeuring van gratie waarbij de straf op jaren wordt gesteld) is onzeker in tijd, maar ook onzeker in het algemeen. Komt die er ooit wel? En als die er ooit zou komen, wanneer dan? Deze onzekerheid is een niet te onderschatten extra lijden bovenop alle andere aan de gevangenisstraf verbonden deprivaties.

Het Europees Hof en het onzekerheidsargument

In twee reeds besproken arresten kwam het argument van de onzekerheid als factor van onmenselijkheid aan bod, met name in *Léger* en *Kafkaris*. In de zaak die zou leiden tot *Léger t. Frankrijk* van 11 april 2006, stelt klager dat hij gedurende zijn opsluiting onmenselijk leed heeft ervaren, buiten het normale leed eigen aan de gevangenisstraf. Angst en onzekerheid zijn een constante geweest gedurende zijn 41 jaar durende verblijf. Dergelijke situatie is onmenselijk. Het Hof concludeert echter in paragraaf 93 dat de angst en de onzekerheid, die 'noodzakelijk' worden voortgebracht door dit type straf, in de omstandigheden eigen aan de zaak geen proporties hebben aangenomen die vallen onder het toepassingsgebied van artikel 3 EVRM.⁵

Ook in de zaak *Kafkaris t. Cyprus* van 12 februari 2008, werd ingeroepen dat de betrokkene jaren in onzekerheid heeft geleefd ten gevolge van de gewijzigde gevangeniswetgeving, zonder enig idee te hebben over wat de toekomst hem zou brengen en dat deze onzekerheid onmenselijk dient te worden bevonden. De betrokkene zag een schending van zijn '*legitimate expectations for release and his continuous detention beyond that date which had been set by the prison authorities*' (par.78). Het onzekerheidsargument wordt door het Hof echter niet aanvaard. Het bestaan van straffen zonder een 'minimum term', wat door het Hof niet in vraag wordt gesteld, brengt noodzakelijk onzekerheid mee en deze is op zich niet in strijd met artikel 3 EVRM: "*It is true that a life sentence such as the one imposed on and served by applicant without a minimum term necessarily entails anxiety and uncertainty related to prison life but these are inherent in the nature of the sentence imposed and, considering the prospects for release under the current system, do not warrant a conclusion of inhuman and degrading treatment under Article 3.*" (par. 107). De beslissing van het Hof waarbij het vaststelt dat artikel 3 niet wordt geschonden, was zeker niet unaniem: 10 stemmen tegen 7. In hun *joint partly dissenting opinion* menen rechters TULKENS, CABRAL BARRETO, FURA-SANDSTRÖM, SPIELMANN en JEBENS dat artikel 3 EVRM wel degelijk geschonden is omdat er in dit geval de facto geen optie op verkorting is, wat nochtans een noodzakelijke vereiste is om de onzekerheid van de gedetineerde in de kiem te smoren. In casu kan men niet spreken van een de facto verkortbaarheid

⁵ "While accepting that a life sentence such as the one imposed on and served by the applicant necessarily entails anxiety and uncertainty linked to prison life and, after release, to the measures of assistance and supervision and the possibility of returning to prison, the Court does not consider that in the circumstances of the present case the applicant's sentence attained the level of severity required to fall within the scope of Article 3 of the Convention. It cannot see any other circumstances, in terms of aggravation of the suffering inherent in imprisonment, to warrant the conclusion that the applicant underwent an exceptional ordeal capable of constituting treatment contrary to Article 3." (par.93)

(wegens onder meer het niet-transparant karakter van de procedure) en leidt dit tot een onmenselijke onzekerheid voor de gedetineerde. "(...) *However, the prospect of release, even if limited, must exist de facto in concrete terms, particularly so as not to aggravate the uncertainty and distress inherent in a life sentence. By "de facto" we mean a genuine possibility of release. That was manifestly not the case in this instance.*" Verwijzende naar onder meer het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof (art.110), de regelgeving aangaande het Europese uitleveringsbevel (art. 5 §2) en de European Prison Rules (107.2) vestigen de rechters in hun joint partly dissenting opinion de aandacht op de huidige trend in vooruitstrevende democratische samenlevingen om langgestraften, inclusief levenslanggestraften, een eerlijke en transparante herziening te bieden van hun straf met het oog op een voorwaardelijke invrijheidstelling. Het valt volgens hen dan ook te betreuren dat het EHRM deze trend naast zich neerlegt.

4. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

Uit de analyse van de rechtspraak van het Europees Hof blijkt dat hoewel het Hof onverkortbare straffen onverenigbaar acht met artikel 3 EVRM, het toch snel vrede neemt met de door de staten ontwikkelde mechanismen tot eventuele inkorting van de straf na verloop van tijd. In de laatste (nog niet definitieve) zaak Vinter en anderen t. het Verenigd Koninkrijk, doet het Hof zelfs geen uitspraak over de reduceerbaarheid van de levenslange gevangenisstraf zolang de detentie voldoet aan de vereisten van retributie en afschrikking. Duidelijk blijkt ook dat het Hof geen bijzonder bezwaar ziet in de onzekerheid voor de gestraften in landen waar geen afdwingbaar recht bestaat om een inkorting te vragen.

Met het oog op de mogelijke onzekerheid voor de gestraften onderscheiden we drie typen landen. Een eerste categorie bevat onder andere de Verenigde Staten, dat een onverkortbare straf kent. Er worden mensen opgesloten en vervolgens wordt de sleutel weggegooid. Er zijn meerdere redenen om dit soort straffen als onmenselijk te beschouwen. Terecht wordt de vergelijking gemaakt met de doodstraf en wordt er gesproken van 'dood door opsluiting' en 'Amerika's andere doodstraf'. Het Europees Hof verwierpt, tot voor kort, dergelijke opsluiting daar er niet aan de voorwaarde van *de jure* en *de facto* verkortbaarheid is voldaan. Met de uitspraak in de zaak Vinter e.a. onderneemt het Hof echter een poging om de 'toets van de reduceerbaarheid' te ontwijken via de invoering van een voorafgaande vereiste van 'proportionaliteit van de straf'. Onzekerheid als extra lijden vindt in een Amerikaanse 'life without parole' echter niet plaats. De veroordeelde heeft zekerheid over zijn lot, hij zal sterven in de gevangenis. Portugal, het andere uiterste, kent geen levenslange opsluiting. Deze werd grondwettelijk verboden wegens onmenselijk daar het, in het slechtste geval, het doel van rehabilitatie niet kan waarmaken. Daarbij wordt de levenslange gevangenisstraf beschouwd als een mogelijke bron van machtsmisbruik in hoofde van de overheid. Een van de basisbeginselen van de rechtstaat wordt geschonden door het opleggen van een levenslange gevangenisstraf, namelijk het principe van de rechtszekerheid. België en Nederland liggen tussen deze twee uitersten. In beide systemen wordt levenslang onmenselijk geacht en worden deuren in principe open gezet. Hoop doet leven, hoewel zeker in Nederland het systeem niet transparant is en weinig zekerheid creëert. De impact van zo'n onduidelijke systemen op het leven van de gedetineerden wordt vaak vergeten. In enkele recente arresten heeft het Hof uitspraak gedaan over het onzekerheidsargument en haar verhouding tot artikel 3. In de zaak *Léger t. Frankrijk* van 11 april 2006 meende het Hof dat de zeer lange detentieperiode van 41 jaar, ten gevolge van een continue afwijzing van voorwaardelijke invrijheidstelling uiteraard onzekerheid met zich meebracht voor de appellant, doch dat deze onzekerheid niet

dergelijke proporties heeft aangenomen dat het een lijden teweegbrengt dat binnen het domein van artikel 3 EVRM valt. In de zaak *Kafkaris t. Cyprus* van 12 februari 2008 werd de aanhoudende onzekerheid als buitensporig lijden opgeworpen. Ook hier oordeelde het Hof dat de situatie van onzekerheid eigen is aan de straf en dat, gelet op het geboden perspectief, dit geen schending uitmaakt van artikel 3. In een *joint dissenting opinion* wordt ook de link tussen perspectief en de beoordeling van de menselijkheid van de onzekerheid gemaakt. De onzekerheid is maar menselijk als de verkortbaarheid van de straf reëel is. In de *dissenting opinion* oordeelde men dat aan de vereiste van de *de facto* verkortbaarheid niet werd voldaan en dus zou de onzekerheid onmenselijk zijn.

De situatie van onzekerheid waarin de tot levenslang veroordeelde zich bevindt wordt ons inziens door het Hof terecht gekoppeld aan de vereiste van de *de jure* en *de facto* verkortbaarheid van de straf. Doch de wijze waarop het Hof deze link invult is twijfelachtig. Het feit dat aan laatste vereiste zou zijn voldaan, neemt de onzekere situatie niet weg, in tegenstelling tot wat het Hof beweert. Sterker nog, het is net aan de vereiste van *de jure* en *de facto* verkortbaarheid dat de situatie van onzekerheid zijn bestaan ontleent.

Tenslotte nog volgende belangrijke bemerking. Noch België noch Nederland heeft de ‘zegen’ van het Europees Hof nodig om de levenslange gevangenisstraf af te schaffen (zie DE HERT & HOEFMANS, 2009:817). In plaats van al onze pijlen te richten op het Europees Hof richten we best ook wat pijlen op het nationale niveau. Men zou aldaar de optie kunnen overwegen het voorbeeld van Portugal te volgen en bijgevolg te gaan voor de schrapping van de verkortbare levenslange gevangenisstraf wegens het creëren van een onmenselijke onzekerheid.

REFERENTIES

- APPLETON, C. & GROVER, B. (2007). The pros and cons of life without parole. *British Journal of Criminology*, 47, 597-615.
- BONTA, J. & GENDREAU, P. (1990). Reexamining the Cruel and Unusual Punishment of Prison Life. *Law and Human Behavior*, 14(4), 347-372.
- COSTER VAN VOORHOUT J.E.B. & LINDEMAN, J.M.W. (2010). Rechtspraak EHRM, *Delikt en Delinkwent*, 40(1), 86-97.
- CREWE, B. (2011). Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment. *Punishment & Society*, 13, 509-529.
- DE HERT, P. & HOEFMANS, A. (2009). Mensenrechtelijk bestraffen. Een mensenrechtenagenda voor het materieel strafrecht. In W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN en G. VERMEULEN (Eds.), *Van pionier naar onmisbaar. Over 30 jaar Panopticon* (pp 806-822). Antwerpen: Maklu.
- DE SWAEF, M. & TRAESE, M. (2007-08). Een jaar strafuitvoeringsrechtbanken: overzicht van cassatierechtspraak. *Rechtskundig Weekblad*, 38, 1570-1584.
- DUDECK, M., DRENKHahn, K., DÜNKEL, F., e.a. (2011). Traumatization and mental distress in long-term prisoners in Europe. *Punishment & Society*, 13, 403-423.
- FOUCAULT, M. (1989). *Discipline, Toezicht en Straf: de geboorte van de gevangenis*. Groningen: Historische uitgeverij.
- HAMER G. & DE BONT, T. (2005). Levenslang getoetst, *Nederlands Juristenblad*, 43, 2254-2259.
- JOHNSON, R. & MCGUNIGALL-SMITH, S. (2008). Life Without Parole, America's Other Death Penalty: Notes on Life Under Sentence of Death by Incarceration. *The Prison Journal*, 88(2), 328-346.
- KNIGGE, G., Hoge Raad, LJN: BF3741, 07/10699, 16 juni 2009.
- LEMMENS, P. (2005). Death penalty, life sentence and long-term sentences: inhuman punishments? In F. VERBRUGGEN, R. VERSTRAETEN, D. VAN DAELE e.a. (Eds.), *Strafrecht als roeping: Liber amicorum Lieven Dupont* (pp 467-486). Leuven: Universitaire Pers.

- MILL, J.S. (1968). Parliamentary Debate on Capital Punishment Within Prisons Bill. In *Hansard's Parliamentary Debates*, 3de serie, Londen: Hansard.
- PENAL REFORM INTERNATIONAL (2007), *Alternatives to the death penalty: the problems with life imprisonment*.
- ROTMAN, E. (1990). *Beyond Punishment: A New View on the Rehabilitation of Criminal Offenders*. Westport CT: Greenwood Press.
- SHEREFF, L.S. (1987). *Ultimate penalties: Capital Punishment, Life Imprisonment, Physical Torture*. The Ohio State University Press: Colombus.
- VAN DE SANDE, L. (2007). De tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf: een paradoxale taak. Een beschouwing vanuit de praktijk van het Nederlandse gevangeniswezen. *Sancties*, 1, 6-18.
- VAN HATTUM, W.F. (2005). Het irrationele van de levenslange straf: de levenslange gevangenisstraf in Nederland in het licht van de rechtspraak van het EHRM en andere Europese ontwikkelingen. In A. HARTEVELD e.a. (Eds.), *Systeem in ontwikkeling, Liber amicorum G. Knigge* (pp 231-249). Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- VAN HATTUM, W.F. (2006). De levenslange gevangenisstraf en de toevalsfactor, *Delikt en Delinkwent*, 52, 755-776.
- VAN LAANEN, F. (2003). Levenslange gevangenisstraf in het sanctiestelsel van de eenentwintigste eeuw. In M.S. GROENHUIJSEN en J.B. SIMMELINK (Eds.), *Glijdende schalen* (de Hullubundel) (pp 411-431). Nijmegen: WLP.
- VAN ZYL SMIT, D. (1999). Life imprisonment as the ultimate penalty in international law: a human rights perspective. *Criminal Law Forum*, 5-54.
- VAN ZYL SMIT, D. (2006). Life imprisonment: Recent issues in national and international law. *International Journal of Law and Psychiatry*, 29, 405-421.
- VAN ZYL SMIT, D. & SNACKEN, S. (2011). *Principles of European Prison Law and Policy*. Oxford: University Press.
- Protocol nr. 6 bij het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden inzake de afschaffing van de doodstraf, 28 april 1983.
- Protocol nr.13 bij het Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden inzake de afschaffing van de doodstraf onder alle omstandigheden, 3 mei 2002.
- Wet van 17 mei 2006 betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten, B.S. 15 juni 2006.
- Wet van 17 september 1870 tot afschaffing der doodstraf, *Stb.* 1870. (Nederland)
- COUNCIL OF EUROPE, *Annual Penal Statistics – SPACE I – 2009*.
- EHRM 16 oktober 2001, *Einhorn t. Frankrijk*, nr. 71.555/01.
- EHRM 11 april 2006, *Léger t. Frankrijk*, nr. 19324/02.
- EHRM 12 februari 2008, *Kafkaris t. Cyprus*, nr. 21906/04.
- EHRM 2 september 2010, *Iorgov t. Bulgarije*, nr. 40653/98.
- EHRM 17 januari 2012, *Vinter en anderen t. het Verenigd Koninkrijk*, nr. 66069/09.
- DE MORGEN 11 januari 2011, "Gevangenis en worstelen met aanvraag tot euthanasie." Via <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1206359/2011/01/11/Gevangenis-en-worstelen-met-aanvraag-tot-euthanasie.dhtml>